Väestöliitto

MII LEA GORUT-DOVDOBA-JÁSGEASSIN?

WHO lea meroštallan seksuálabajásgeassima gávcci fáttá

Dás govviduvvo mánáid gorutdovdobajásgeassima sisdoallu

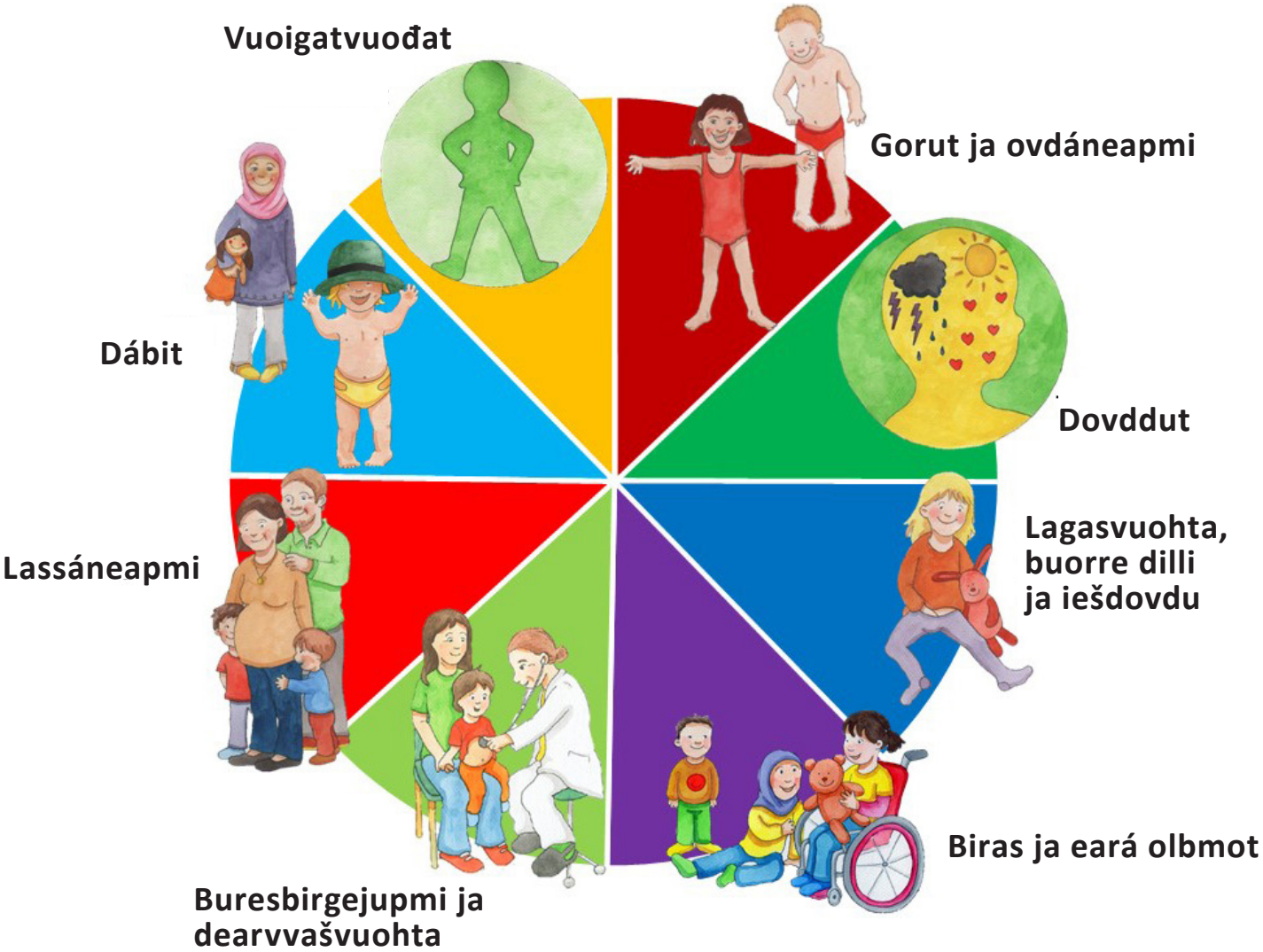

Máilmmi dearvvašvuođaorganisašuvnna WHO:a Eurohpá guovlludoaimmahat almmustahttii jagis 2010 rávvaga “Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa”. (WHO boahtá sániin World Health Organisation). Dat lea ráva eiseválddiide ja áššedovdiide seksuálabajásgeassima sisdoalus 0-18-ahkásaččaide. Rávvagis čilgejuvvo dárkilit, makkár fáttáid ja sisdoaluid sierra ahkejoavkkuide galgá fállat. Väestöliitto buot mállet ja materiálat vuođđuduvvet daidda rávvagiidda ja luohtehahtti dutkojuvvon dihtui.

Väestöliitto

Mii lea gorutdovdobajásgeassin?

Gorutdovdobajásgeassin lea viiddis ášši.
Dat sisdoallá gávcci sierra fáttá,
maid birra mánáin galgá ságastallat.
Ná bajásgeassin lea ollislaš,
doarvái buorre ja ollašuvvá rávvagiid mielde.

Go lea jearaldat unna mánáin,
hállojuvvo gorutdovdobajásgeassimis,
ii seksuálabajásgeassimis.
Gorutdovdobajásgeassin-sátni govvida buorebut
unna mánáid ovdáneami ja dárbbuid.

Gorutdovdobajásgeassima gávcci fáttá leat:

1) Gorut ja ovdáneapmi
2) Dovddut
3) Lagasvuohta, buorre dilli ja iešdovdu
4) Biras ja eará olbmot
5) Buresbirgejupmi ja dearvvašvuohta
6) Lassáneapmi
7) Dábit
8) Vuoigatvuođat

Juohke fáddá sisdoallá dieđuid ja
dáidduid, maid berre oahpahit mánnái.
Oahpahus galgá leat máná ahkedássái heivvolaš.
Maiddái positiiva jurddašeami oahpaheapmi
gullá gorutdovdobajásgeassimii
ja buot dan fáttáide.

1. Gorut ja ovdáneapmi

Buot olbmot leat earálágánat.
Mánná ii heahpat iežas goruda,
ja lea baicce diehtoáŋgir.

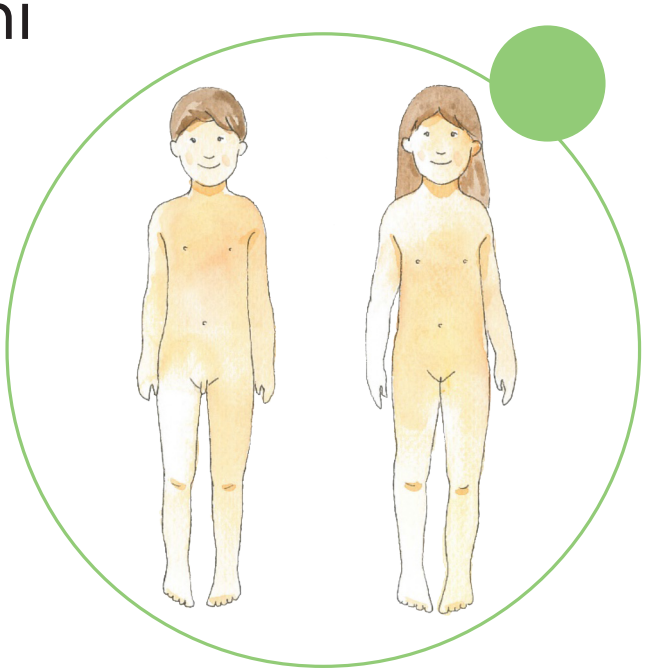

Máná ovdáneami guovddážis
lea oahpásmuvvan iežas gorudii.
Mánná geavahišgoahtá iežas goruda,
lihkada ja dohppe.
Son hárjehallá doaibmat ovttas nuppiiguin.
Mánát sallot, moddjájit ja muhtumin caddjodit.

Mánná lea lunddolaččat čeavlái iežas gorudis
ja čájeha dan rahpasit.
Son fuomáša maiddái, ahte gorudis sáhttá návddašit.
Sallun, jiellahastin, sugadeapmi,
gubbarastin ja boradeapmi buktet buorre dovddu.

Gorudat leat máŋggalágánat ja máŋggahápmásaččat.
Mánát dárkkodit eará olbmuid gorudiid
ja leat hui diehtoáŋgirat gorudiid erohusain.
Sii leat beroštuvvan erohusain, mat laktásit
ahkái, liikeivdnái ja eará ieŠvugiide.
Sii leat beroštuvvan sierra sohkabeliid erohusain.
Oahpat máná atnit árvvus iežas erenomáš goruda
ja buohkaid earáid ieŠguđetlágán gorudiid.

Mánát leat beroštuvvan maiddái
gorutosiin ja daid doaimmain.
Mánnái hivssegis fitnan,
cissa-, buhkka- ja buoskaságat leat gelddolaš áššit.

Hála mánnái rahpasit dáid lunddolaš áššiid birra.
Oahpat, mat oasit gorudis leat priváhta.
Daid galgá gokčat biktasiin.
Oahpat maiddái, ahte hivssegis fitnan lea priváhta ášši.
Muital seammás, mo mánná sáhttá atnit fuola iežas gorudis,
mo ovdamearkka dihte iežas goruda bassat.

2. Dovddut

Mánás leat nana dovddut.
Mánná oahpahallá gieđahallat dovddduid.

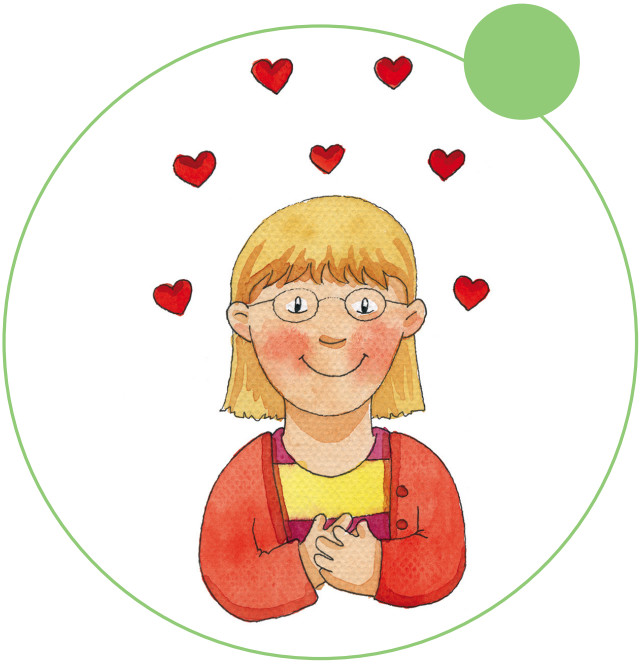

Mánát dovdet nannosit
ja čájehit rahpasit iežaset dovddduid.
Oahpat máná fuomášit
ja dohkkehit buotlágán dovddduid.
Oahpat dovddduid namahusaid ja muital,
ahte iežas dovddduid oažžu čájehit.

Dovddut dovdojit gorudis,
buohkain lea iežaset gorutdovdu.
Dovddut molsašuddet sierra dilálašvuođain.
Juohkehaččas leat sin iežaset dovddut.
Olbmot sáhttet dovdat seamma dilálašvuođas
hui earáláhkái.
Nuppi dovddu ii sáhte rievdadit.

Leat máŋggalágán dovddut.
Muhtin dovddut leat buorit,
muhtin dovddut fuonit.
Buot dovddduide lea sivva,
ja buot dovddut leat dohkkehuvvon.
Oahpat mánnái, ahte dovddut, vuordagat
ja fuolat sáhttet láidet daguide.

Iežas dovddduide sáhttá váikkuhit.
Go mánná oahppá sániid,
maiguin son sáhttá hállat dovddduid birra,
su lea álkit váikkuhit iežas dovddduide.

Fuones dovddut nugo ovdamearkka dihte
gáđašvuohta, suhttu, moraš, beahttašupmi,
ballu ja oktonasvuohta.
Daid bokte mánná muitala, mii ášši lea funet.
Guldal ja jeđđe máná.
Oahpat máná gierdat unohis dovddduid.
Oahpat mánnái maiddái mo
čájehit dovddduid ja ráfot.
Buot dovddduid ii dárbbaš nannet,
daid sáhttá ovdamearkka dihte burgit
lihkadeapmái.
Negatiiva jurdagiidda ja dovddduide
darváneapmi lea vahátlaš.

Oahpat máná namuhit, dovdát ja nannet
positiiva dovddduid.
Positiiva dovddut leat ovdamearkka dihte

- illu
- stoahkan
- hervvoštallan
- ustitvuohta
- liikosteapmi
- oktiigullevašvuođa dovdu
- giittolašvuohta
- dorvvolašvuohta
- dovdu das, ahte lea ráhkistuvvon ja dohkkehuvvon

Positiiva dovddut ovddidit dearvvašvuođa.

Oahpat mánáide buriid dábiid,
maiguin son sáhttá čájehit ustitvuođa
ja liikosteami.
Hála ovttaveardásaččat liikosteamis
seamma ja eará sohkabeallái,
sohkabealis fuolakeahttá.

3. Lagasvuohta, buorre dilli ja iešdovdu

Lea somá leat mánná! Lean hearvái!
Mánná dutká, stoahká ja oahpásmuvvá
ná somás áššiide.

Dikšun, gierisvuohta, lagasvuohta ja guoskkahus
ovddidit máná buori iešdovddu
ja gorutgova.

Lagasvuođas návddašeapmi,
nugo heaibun ja sallun,
ovddidit máná oahppama ja buresbirgejumi.
Mánná návddaša lihkadeamis,
sugadeamis, lávggodeamis ja das,
ahte su dikšot.
Son návddaša dávjá maiddái boradeamis, cissamis
ja baikimis.
Positiiva gorutgovva ovdána maiddái,
go mánná oahpásmuvvá iežas gorudii
ja návddaša máŋggalágán
guoskkahusas ja buđaldeamis.

Dorvvolaš lagasvuohta ja guoskkahus
muitalit mánnái,
ahte son lea dohkkehuvvon.
Guoskkahus galgá leat positiiva ášši,
dasa ii galgga bágget.
Máná fysalaš bávččagahttin
ja ráŋggášteapmi leat mánnái vahátlaččat.

Mánná ohcá dávjá buori dovddu
maiddái iežas goruda guoskkahallamis,
nugo vuovttaid jorahallamis suorpmaid gaskkas,
njuni goaivumis dahje
iežas sohkabealleealániid guoskkahallamis.
Dat leat normála vuogit oahpásmuvvat
iežas gorudii ja dan dovdámušaide.

Mánás galgá leat vejolašvuohta
dutkat máilmmi buot áiccuiguin
ja olles gorudiin.
Oahpis máná,
go son oahpásmuvvá iežas gorudii.
Juohke mánás lea vuoigatvuohta dasa,
ahte son adnojuvvo árvvus ja áddehallá
juste dakkárin go son iežas
ovdánanmuttus lea.
Láhttema vuolggasadjin
leat máná ovdu ja dárbbut.

4. Biras ja eará olbmot

Buotlágán dábit ja bearrašat.
Mánná diehtá ja dohkkeha,
ahte leat iešguđetlágán vuogit leat ja eallit.

Mánát ellet divttis oktavuođas
iežaset bearrašiiguin.
Lea dehálaš, ahte buot bearrašat
adnojuvvojit árvvus.

Mánáide lagasolbmot sáhttet leat maiddái
kránnját, fulkkiid ja ustibiid bearrašat.
Mánát háliidit diehtit makkár iešguđetlágán
bearrašat ja ruovttut leat.
Mánát stohket dávjá ruovttu
ja iešguđetlágan ollesolbmuid rollaid.

Muital mánnái iešguđetlágán bearrašiin.
Vállje govvagirjjiid ja duhkorasaid nu,
ahte dat ovdanbuktet máŋggalágán bearrašiid
ja maiddái seamma sohkabeali ovttastallama.
Čájet, ahte jurddašat ieš positiivvalaččat
máŋggalágán eallinvugiin
ja olmmošgaskavuođain ja dohkkehat daid.

Hála dásseárvosaččat albmá ja nissona
ješvuođain, daguin ja rollain.
Roahkasmahtte mánáid ovdanbuktit iežaset
stohkosiin, daguin ja rollaiskkademiin
sohkabeallái laktáseaddji dábiid
ráddjehusaid haga.
Doarjjo máná boahtteáiggi nieguid
fuolakeahttá máná sohkabealis
dahje eará ješvuođain.

Lasit máná dieđu das,
ahte leat máŋggalágán
kultuvrrat, eallinvuogit ja gielat.
Daidda sáhttá oahpásmuvvat ovdamearkka
dihte lávlagiid, duhkorasaid ja girjjiid bokte.
Maiddái beaiveruovttuskihpára
ja skuvlaskihpára bearaš sáhttá muitalit
mánnái iežas kultuvrras.

Oahpat mánnái gudnejahttima, dássearvvu
ja ovttaveardásašvuođa buohkaid ektui.

5. Buresbirgejupmi ja dearvvašvuohta

Dorvvus nuppiiguin.
Buorre guoskkahus doarju
buresbirgejumi.

Dearvvašvuohta ja dorvvolašvuohta leat
dehálaš áššit máná eallimis.
Buorit gaskavuođat lagas rávesolbmuide
suddjejit máná máŋggaláhkái.
Atte mánnái áiggi ja guldal su.
Doaimma nu, ahte máná lea álki
hállat duinna buot áššiid birra.
Ále goassige hehppet máná.

Suodjal máná
heađušteamis ja veahkaválddis.
Movttiidahtte su bivdit veahki
man beare dilálašvuođas.
Mánnávuođa seksuálavuođa suddjen ja doarjun
ovddida máná buresbirgejumi.
Hála mánnái rahpasit ja áššálaččat
áššiin, mat laktásit gorudii.

Positiiva guoskkahus ja lagasvuohta
leat vuođđun máná buresbirgejupmái.
Oahpat mánnái dáidduid,
maiguin son sáhttá suodjalit iežas.
Dát lihkostuvvá buoremusat árggas
gárvodeami, nuollama, vuoiŋŋasteami
dahje basadeami oktavuođas.
Seammás sáhtát oahpahit njuolggadusaid
ja dáidduid,
mat laktásit lagasvuhtii ja priváhtavuhtii.
Oahpat máná atnit árvvus
iežas ja nuppiid gorudiid.

Oahpat mánnái, mo son sáhttá earuhit
buorre ja unohis guoskkahusa,
ja oahpat guoskkaheami njuolggadusaid.
Guoskkahus ii galgga leat unohas,
iige dat oaččo leat suollemasvuohta.
Stivre máná luohttit iežas vásáhussii,
atnit dan árvvus ja muitalit das.
Ulbmilin lea, ahte mánná
adnojuvvo árvvus, áddehallá
ja dovdá, ahte son lea dorvvus.

Mánás sáhttet muhtumin leat seksuálavuhtii
laktáseaddji dávdamearkkat, nugo bággejuvvon
dahje átestuvvan láhtten.
Fuolat, ahte mánná oažžu veahki.

Oahpásmuva mánáin ovttas internehttii
ja mátketelefovdnii ja sisdoaluide
ja doaimmaide, maid mánná geavaha.
Oahpat máná geavahit media riekta.
Muittut máná, ahte buot diehtu
medias ii leat álo duohta.
Muital maiddái media geavaheami riskkain
ja ustitlaš láhttemis medias.

6. Lassáneapmi

Mo mánná šaddá čoavjji sisa?
Mánná lea diehtoáŋgir olmmošvuođa ipmašiin.

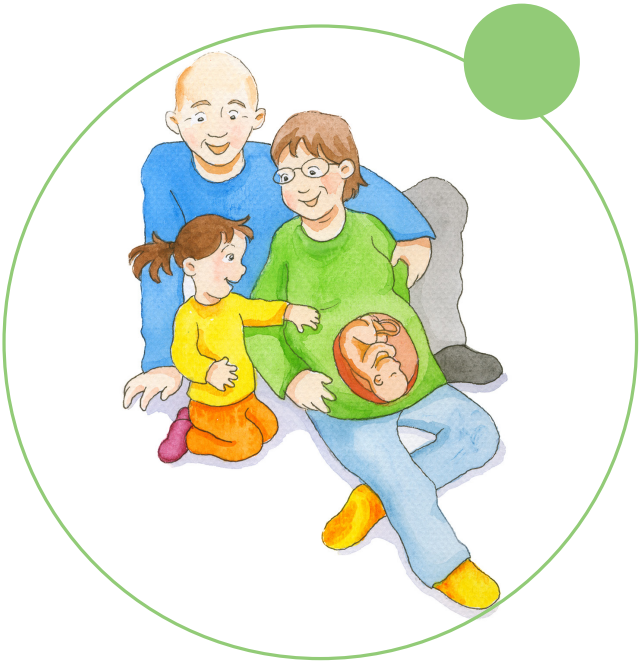

Mánás lea vuoigatvuohta jearrat buot áššiin,
mat sutnje bohtet millii.
Roahkasmahtte máná jearrat
ja vástit máná jearaldagaide áššálaččat.
Mánás lea álo vuoigatvuohta oažžut
buori oahpahusa ja movttiidahtti vástádusaid,
mat heivejit su ahkedássái.

Mánát leat beroštuvvan das,
mo mánná riegáda,
mo vávvá šaddá čoavjái
dahje mo vávvá boahtá olggos čoavjjis.
Oahpat mánnái realisttalaččat,
oktageardánit,
mii lea áhpehisvuohta,
mánágoahti dahje vávvá ruoktu.
Mánnái sáhttá hállat vávvásiepmanis,
mii dárbbašuvvo sihke albmás ja nissonis.

Áhpehisvuohta ja riegádeapmi bearrašii
lea juohke mánnái persovnnalaš ášši.
Máná lagasbirrasis leat dávjá mánát,
geat leat boahtán bearrašii eará vugiiguin.
Lea dehálaš hállat mánnái ja
oahpahit máná atnit árvvus iešguđetlágán
vugiid šaddat oassin bearraša.

Mánnái sáhttá muitalit oktageardánit,
mo vávvásiepmanat biddjojuvvojit oktii.
Mánnái sáhttá muitalit adopteremis,
iskkosbohccesahkanahttimis,
skeaŋkasiepmaniin ja máŋggalágán bearrašiin.
Mánnái sáhttá maiddái govvidit sierra vugiid,
mo mánná sáhttá riegádit.

Mánát dávjá stohket áhpehisvuođa,
máná riegádeami ja dikšuma.
Roahkasmahtte máná gieđahallat
stohkosiid bokte buot dan,
maid lea oahppan.
Mánáid govvagirjjit leat dás dávjá veahkkin.

7. Dábit

Mii lea heivvolaš?
Mánná hárjehallá dábiid ja árvvuid.

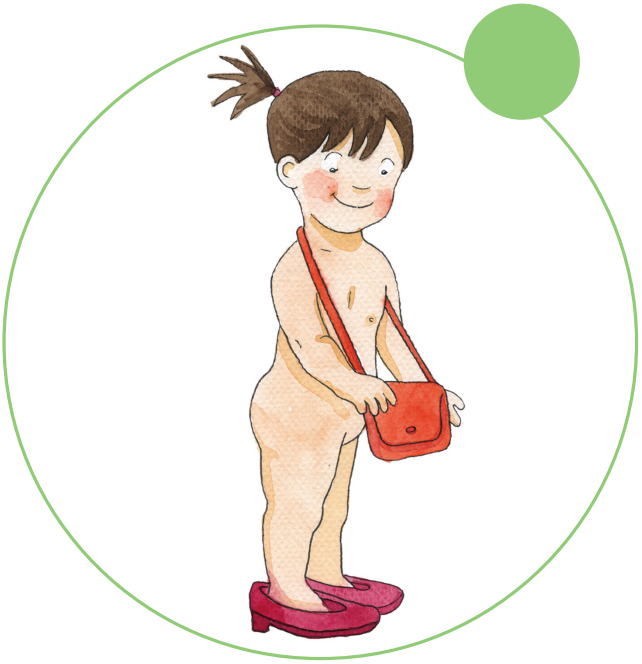

Mánná oahppá earáid ságain, jienas
ja geahčastagain, mat áššit leat lobálaččat
ja mat áššit eai.
Mánná oahppá ná máŋggalágán iežas
kultuvrii gullevaš dábiid.
Dávjá mánná maiddái háliida dahkat ja dadjat
gielddusáššiid.

Buorit sosiála dáiddut ja dábit
veahkehit máná birget
ja doaibmat nu,
ahte earát dohkkehit su.
Oahpat máná láhttet
heivvolaččat sierra dilálašvuođain.
Mánát easka hárjehallet
láhttennjuolggadusaid
ja heivvolašvuođa njuolggadusaid,
danin stivre máná litnásit ja áššálaččat.
Oahpat mánnái buriid dábiid,
mat laktásit álásvuhtii
ja goruda guoskkaheapmái
Oahpat maiddái áššálaš gorut- ja vuožasániid.

Mánná fuomáša maiddái, ahte sierra bearrašiin
dahje sierra olbmuin leat iešguđetlágán
njuolggadusat.
Oahpat mánnái njuolggadusaid,
mat laktásit priváhtavuhtii.
Oahpat maiddái almmolaš ja priváhta
áššiid erohusa.
Muital, ahte seamma njuolggadusat gusket
buohkaid fuolatkeahttá sohkabealis
ja eará iešvuođain.
Kultuvra ja ahki sáhttá goittotge váikkuhit
dasa, sáhttágo leat álás.

Muital mánnái iešguđetlágán kultuvrrain
ja oskkoldagain, maid mánná sáhttá deaivat.
Oahpat mánnái dáidduid doaibmat
eará mánáiguin ja servodagas
nu, ahte son gudnejahttá earáid.
Oahpat, ahte juohke olmmoš lea
iežas servoša lahttu ja divrras dakkárin
go son lea.
Mánná iskkada ja oahppá servoša
njuolggadusaid stohkosiin.

Doaimma nu, ahte ovddidat sohkabeliid
gaskasaš dásseárvvu.
Veahket máná áddet ja gudnejahttit
almmolaš suopmelaš kulturárbbi.
Dat sáhttá dáhpáhuvvat ovdamearkka dihte
ávvubeivviid oktavuođas
ja dáhpebajásgeassima bokte.
Oahpat máná atnit árvvus earáid,
vaikko sis livččii eará giella, kultuvra,
oskkoldat dahje eallinoaidnu.

8. Vuoigatvuođat

Mu gorut gullá munnje!
Mánnái galgá muitalit vuoigatvuođas
iežas gorudii ja veahki bivdimii.

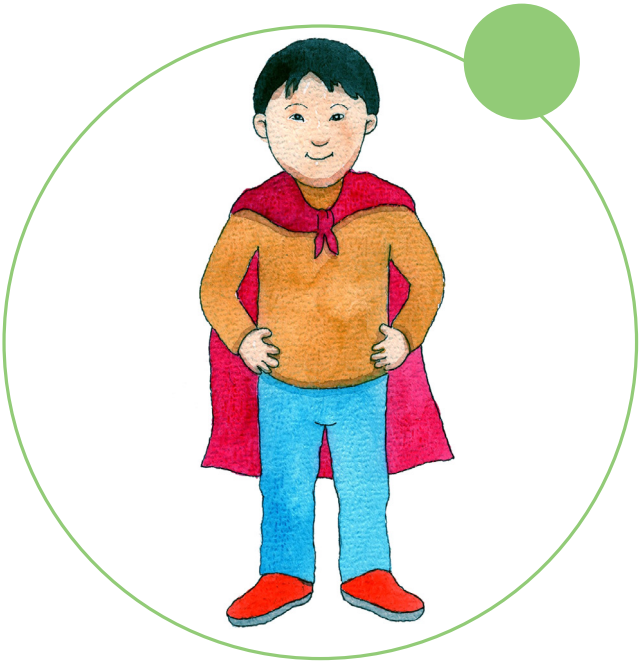

Mánás lea vuoigatvuohta diehtit iežas rivttiid.
Sus lea vuoigatvuohta jearrat jearaldagaid
buot áššiin, maiddái seksuálavuođas.
Fála mánnái dieđu seksuálavuođas
ja rivttes ja áššálaš vástádusaid
buot su jearaldagaide.

Váldde vástádusain vuhtii máná agi.
Mánás lea vuoigatvuohta oahppat geavahit
heivvolaš sániid, vuoigatvuohta hállat buot áššiin
ja ovdanbuktit iežaset dárbbuid ja vuordagiid.

Juohke mánná lea erenomáš
ja divrras juste dakkárin go son lea.
Mánás lea vuoigatvuohta áddehallat ja oidnot.
Mánás lea vuoigatvuohta leat árvvus adnojuvvon
fuolatkeahttá sohkabealis dahje das,
mo son vásiha iežas sohkabeali.
Mánás lea vuoigatvuohta stoahkat
ja iskkadit sierra sohkabeallerollaid.

Mánás lea vuoigatvuohta oažžut dorvvu,
doarjaga ja suodjaleami.
Sus lea vuoigatvuohta priváhtavuhtii
ja dorvvolaš lagasvuhtii.
Sus lea vuoigatvuohta oahpásmuvvat
iežas gorudii.

Mánás lea vuoigatvuohta ovdánit
iežas leavttuin hehttehusa haga.
Mánás lea vuoigatvuohta ovdánit nu,
ahte son ii gártta oassin doibmii,
mii ii vástit su ahkedási
Mánás lea vuoigatvuohta oažžut suodjaleami
seksuála veahkaválddis ja bávččagahttimis.
Mánás lea vuoigatvuohta mearridit
iežas gorudis ja oahppat dorvodáidduid.

Mánás lea vuoigatvuohta oassálastit
su guoski mearrádusdahkamii.

Gorutdovdobajásgeassin doarju
mánáid iešdovddu, gorutgova, dovdo-
ja dorvodáidduid ja lagasvuođa
dáidduid ovdáneami.

Ná mánát sáhttet bajášsaddat
dearvvas ja lihkolaš nuorran ja
rávesolbmon ja sis lea buorre iešdovdu

Väestöliitto SámiSoster ry

Lassidiehtu:
coahkis.com, hyvakysymys.fi/lapsijaseksuaalisuus ja vaestoliitto.fi/kehotunnekasvatus